سال سیزدهم/ پاییز ۱۴۰۳

واکاوی مضامین منازعات رپ فارسی
(مورد مطالعه دیس و دیس‌بک‌های برجسته رپ فارسی)

• **محمد سجاد کافی[۱]، محمدرضا برزویی[۲]، محمدمهدی دهقانی‌زاده بغدادآباد[۳]**

تاریخ دریافت:۰۲/۹/۲۴،تاریخ تایید: ۰۳/۲/۹
DOI: 10.22034/scm.2024.210445

چکیده

در میان هنرهای هفتگانه جهان، «موسیقی» هنر اول شناخته می‌شود. موسیقی یک رسانه‌ی پرمخاطب و کالای فرهنگی پرمصرف در جهان امروز شده است. موسیقی «رپ» به عنوان ابزار رسانه‌ایِ خرده‌فرهنگِ «هیپ‌هاپ» محسوب می‌شود که در آن خواننده از پیش پا افتاده‌ترین و خیابانی‌ترین کلمات استفاده می‌کند ولی با همین سادگی خود، می‌کوشد فضای موسیقی کلاسیک را خرد کند و با عامی‌ترین افراد جامعه ارتباط برقرار کند. مقاله حاضر با روش تحلیل مضمون تلاش نموده است ۲۲ قطعه از آهنگ‌های «دیس» و «دیس بک» رپ فارسی که نوعی منازعه موسیقیایی میان حداقل دو نفر هنرمند است، را رصد و تحلیل کرده و به تحلیل شبکه‌های مضامین آنها دست یابد. مقاله حاضر از ۲۰۴ کد توصیفی در نهایت به ۱۱ کد تفسیری رسید که در دو کد فراگیرِ «اختلاف بینشی» و «اقتدارطلبی» ادغام شد. بنابراین میتوان نتیجه گرفت که اختلاف بینش‌های موجود در لیبل‌ها، افراد و نوع سبک رپ آنها اعم از جریان اصلی، زیرزمینی، رپ سیاسی و رپ گنگستا باعث ایجاد بعضی از این تنش‌ها و نزاع‌ها شده است. بنابراین ساده انگاری است که این نزاع‌ها را فقط به «اقتدارطلبی» تقلیل دهیم.

واژه‌های کلیدی: موسیقی، دیس، دیس بک، رپ فارسی، تحلیل مضمون.

---

[۱] دانشجوی دکتری مسائل اجتماعی ایران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، کرج، ایران
ms.kafi@isu.ac.ir

[۲] دانشیار، دانشکده معارف اسلامی، فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق(ع)، تهران، ایران.
borzooeiisu.ac.ir

[۳] فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد، دانشکده معارف اسلامی، فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق(ع)، تهران، ایران
mm.dehghanizadeh@yahoo.com

مقدمه و تبیین مسئله

مفهوم فرهنگ جوانان در دهه ۱۹۵۰ بسط یافت: این مفهوم، حامل این فرض بود که تمامی نوجوانان در علایق و مشغولیات یکسانی در اوقات فراغت شریک‌اند و جملگی در شکلی از طغیان علیه بزرگترانشان درگیرند. نوعی فرهنگ متمایز جوانان با افزایش خودمختاری جوانان(خصوصاً جوانان طبقه کارگر) به دلیل افزایش درآمدشان اتفاق افتاد(شوکر، ۱۳۸۱: ۳-۴). توانایی بیشتر جوانان برای مصرف کردن و تنوع در عرصه‌ی کالاها و خدمات-مشخصاً در حیطه‌های موسیقی و پوشش- ویژگی‌های متمایزی به آن‌ها می‌بخشید که از آن به عنوان نشانه‌ای برای اعتراض به روابط و جایگاه خویش در جامعه استفاده می‌کردند(ذکایی، ۱۳۹۰: ۵۱).

از طرفی در همین دهه جنبش سیاهان در آمریکای شمالی به منظور رفع تبعیض‌های نژادی و سایر نابرابرهای اجتماعی در جامعه آمریکا فعال شد(سمیعی اصفهانی و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۳۰). جنبش‌هایی که گفتمان نژاد پرستی را سست کرد و با گره خوردن با فرهنگ جوانان باعث زمینه سازی و شکل گیری خرده فرهنگ هیپ‌هاپ شد.

هیپ هاپ[1] یکی از خرده فرهنگ‌های[2] جامعه مدرن است که چهار عنصر اصلی دارد. این چهار عنصر عبارت است از رپ، گرافیتی، بریک دنس و دیجی. رپ، سبکی از موسیقی است که در آن خواننده عبارات و کلمات موزون را به صورت ریتمیک و قافیه‌دار به همراه موسیقی ساده‌ای بیان می‌کند. در این نوع موسیقی از پیش پا افتاده‌ترین، سهل‌ترین و خیابانی‌ترین کلمات استفاده می‌شود(خادمی، ۱۳۸۸: ۲۷).

موسیقی رپ در دو دهه گذشته دچار تحولات اساسی شده است. یکی از مهم‌ترین آنها در اواسط دهه ۱۹۸۰ یا اوایل دهه ۱۹۹۰ با ظهور رپ گانگستا[3] رخ داد. تا قبل از این تغییر رپ بیشتر به عنوان رپ سیاسی شناخته می‌شد. تفاوت این دو در ادامه مشخص خواهد شد. در سبک گنگستا بیشتر به مباحثی چون نزاع‌های خیابانی، زد و خوردها، دشمنی با پلیس و بی‌اعتنایی پرداخته می‌شود.

---

[1] Hip Hop

۲ خرده فرهنگ عبارت است از گروهی که در فرهنگ جامع و کلی جامعه سهیم بوده و دارای ارزش‌ها، هنجارها وشیوه‌های زندگی خاص خود می‌باشند. اگر تفاوت بین خرده فرهنگ‌ها به قدر کافی زیاد باشد، نتایج آن احتمالا تنش و تضاد اجتماعی و تبدیل شدن به ضدفرهنگ خواهد بود (رابرتسون،۱۳۹۱: ۷۹).

[3] Gangsta

با گسترش موسیقی رپ به عنوان یک موسیقی آوانگارد در دهه ۹۰ هجری شمسی در ایران و محبوب شدن بیش از پیش سبک گنگ، دیس و دیس‌بک نیز به تبع آن گسترش پیدا کرد. البته بیان این نکته حائز اهمیت است که دیس و دیس‌بک لزوماً در سبک گنگ وجود ندارند. لذا در آثار رپ‌خوان‌های سیاسی- اجتماعی هم می‌توان دیس و دیس‌بک را مشاهده کرد اما اقتضای سبک گنگ بر این منازعات بیشتر دلالت دارد چرا که استفاده از فحش‌های رکیک، اشعار واضح جنسیت گرایانه و به تصویر کشیدن خشونت‌های زندگی در این سبک بیشتر دیده می‌شود.

آهنگ دیس یا دیس‌ترک[1] ترانه‌ای است که هدف اصلی آن حمله لفظی به شخصی دیگر (معمولاً یک یا چند رپ‌خوان) است. آهنگ دیس غالباً نتیجه اختلاف و نزاع موجود میان دو نفر است. هنرمندان درگیر، ممکن است اعضای سابق یک گروه، یا هنرمندانی که از پیش با هم رقیب بوده‌اند، باشند(Alexande,2018). این نوع موسیقی یکی از ویژگی‌های خاص و انحصاری خرده فرهنگ هیپ هاپ بوده و به نوبه خود در انواع موسیقی بسیار بدیع و تازه است.

به بیان ارتباطی یک ارتباط میان فردی در این سبک از موسیقی رپ شکل می‌گیرد که البته میتوان این نوع از ارتباط را به صورت واضح‌تری در دیس‌های بتل و یا فیری استایل‌ها مشاهده کرد. در این نوع از دیس‌ترک‌ها یک جریان ارتباطی شکل می‌گیرد که کنشگران می‌توانند در چند بازه زمانی و در قالب ارتباط گیر و ارتباط گر به ارتباط خصمانه بپردازند. این ارتباط خصمانه میتواند باعث ایجاد تمایز، هویت بخشی و انسجام بین خودی‌ها شود.

مسئله‌ی تحقیق حاضر سنخ شناسی منازعات موجود در رپ فارسی است. به این معنا که چه مضامینی در اشعار این سبک از رپ موجود است؟ آیا این سبک همانطور که بعضی معتقد هستند به منظور گرم کردن و شناساندن موسیقی رپ پدید آمده است تا از این طریق بتواند مخاطبان بیشتری را برای خود به دست آورده و به تبع آن به سرمایه بیشتری برسد یا خیر؟ جواب مثبت به این سوال به این معناست که اشعار این سبک فقط بر یک نوع مضمون دلالت دارد و آن هم حول فحش و ناسزا گفتن به دیگری و تفاخر به خود است. در این صورت به بیان خادمی، این نوع از موسیقی رپ برای رقابت با یکدیگر و به اصطلاح شاخ بازی پدید آمده است(خادمی، ۱۳۸۸: ۲۹). اما در صورت جواب منفی به این سوال، تحقیق حاضر وظیفه‌ی سنخ شناسی و دسته بندی انواع مضامین را برعهده دارد تا مشخص شود که تنازع موجود بین این خواننده‌ها با چه مضامینی و به چه دلیلی صورت پذیرفته است؟

---

[1] کوته‌نوشت واژه انگلیسی Disrespect به معنی بی‌احترامی کردن

تعریف مفاهیم

موسیقی

موسیقی هر رویدادی است که با قصد تولید شود یا سازمان یابد، تا شنیده شود و یا دارای نوعی ویژگی موسیقیایی پایه، مانند ارتفاع یا ریتم باشد یا به سبب چنین ویژگی‌هایی به آن گوش سپرده شود(کنیا ، ۱۳۹۴: ۲۱).

موسیقی به ژانرهای زیر قابل تقسیم بندی است:

موسیقی مذهبی، موسیقی آیینی (به عنوان مثال موسیقی عرفانی یا موسیقی صوفی گری موسیقی عروسی یا عزا)، موسیقی بلوز، موسیقی پاپ، موسیقی راک، موسیقی متال، موسیقی کودک، نوحه خوانی، تواشیح و در نهایت موسیقی رپ که این تحقیق بر موسیقی رپ تمرکز کرده و به پدیده جدید آن یعنی دیس ترک خواهد پرداخت.

موسیقی زیرزمینی

موسیقی زیرزمینی[۱] دارای تعاریف متعددی است. در یک جمع بندی میتوان موسیقی زیرزمینی را دارای شاخصه‌های زیر دانست:

- ترجمه‌ی Underground بوده و در مقابل MainStream (جریان تجاری) است.
- زیرشاخه‌ای از هنر مدرن و فرهنگ جاری در روزگار مدرن و پسامدرن که با آنارشیسم، فرهنگ پانک و هنر آوانگارد در شرق و غرب پیوند خورده است.
- برپایه سرمایه گذاری مستقل و کم خرج، مانند ضبط خانگی است.
- ارزش آن به نحوه ایده پردازی و جدیت در تجربه گری است نه پرفروش بودن یا مهارت در نواختن نوازندگان.
- بدون مجوز رسمی بوده و به صورت مخفی حرکت می‌کند.
- بیرون از فرهنگ حاکم و غالب جامعه است (کوثری، ۱۳۸۸: ۱۳۱-۱۳۳).

جنکس معتقد است در گروه‌های زیرزمینی انواع سبک‌ها و ژانرها مشاهده می‌شود و این نشان از فضای تجربه و عدم تثبیت آن دارد مانند راک و رپ (کوثری، ۱۳۸۸: ۱۳۶). ضمن اینکه موسیقی رپ، خود بعد گذشت سال‌ها از شروع کارش سبک‌های متفاوتی به خود گرفته است. این نوع موسیقی زیرزمینی(رپ) از انواع دیگر موسیقی‌های زیرزمینی در ایران پررنگ تر بوده است و مخاطبان بیشتری را به خود جذب کرده است.

---

[۱] رک : موسیقی زیرزمینی در ایران، کوثری مسعود

اما موسیقی زیرزمینی دارای پارادوکس است. این موسیقی از طرفی برای اعتراض سیاسی، انتقاد از جریان پاپ تجاری و مقابله با صنعتی شدن فرهنگ و توده‌ای شدن آن، میخواهد زیرزمینی باشد و از دیگر سو به دلیل تمایل به داشتن مخاطب و انتشار آثارش، نمیخواهد زیرزمینی باشد و این باعث می‌شود خوانندگان این سبک از موسیقی تمام آرمان‌های خود را فراموش کرده و جریان اصلی شوند (Nooshin, 2005 با کمی تغییر).

این تحقیق دیس ترک‌های موسیقی رپ را بررسی خواهد کرد که هم شامل «رپ‌خوان‌های زیرزمینی» و هم شامل «رپ‌خوان‌های جریان اصلی» است.

رپ و هیپ هاپ

چون بین رپ و خرده فرهنگ هیپ هاپ رابطه‌ی بسیار پیوسته‌ای است بنابراین آن‌ها را با هم و توامان تعریف کرده‌ایم. رپ یکی از اجزا و عناصر خرده فرهنگ هیپ‌هاپ محسوب می‌شود. برای هیپ‌هاپ چهار عنصر اصلی ذکر کرده‌اند که عبارت است از: رپ، دیجی(آهنگ ساز یا بیت ساز)، بریک دنس(نوعی از رقص) و گرافیتی(نقاشی روی دیوار با اسپری) (McLeod, 2000: 174). به همین دلیل ابتدا به خرده فرهنگ هیپ هاپ و پدید آمدن آن در امریکا پرداخته و بعد به رپ خواهیم پرداخت.

هیپ هاپ از نابسامانی‌های اجتماعی و تغییرات ساختاری موجود در شهر پساصنعتی برانکس[1] جنوبی در دهه ۱۹۷۰ میلادی پدید آمد. یکی از فقیرترین بخش‌های نیویورک که با انزوای اجتماعی، شکنندگی اقتصادی، رسانه‌های ارتباطی کوتاه‌شده و سازمان‌های خدمات اجتماعی رو به کاهش موجود است (Rose,1994: 33-34). اعضای این خرده فرهنگ اکثرا جوانان سیاه پوست بودند. به همین دلیل عناصر فرهنگی این خرده فرهنگ مانند رپ، رنگ و بوی فرهنگ آفریقایی به خود گرفته است. رز معتقد است که رپ برگرفته شده از سنت فرهنگی سیاه پوستان مانند نشان دادن[2]، تُست[3] و دازنس[1] است(Rose,1994).

---

[1] Bronx

2 Signifyin

در فرهنگ آفریقایی-آمریکایی، به یک عمل بلاغی خاص اشاره دارد که بسیاری از شناخته شده ترین تولیدات این فرهنگ، از موسیقی و ادبیات گرفته تا مذهب و سیاست را نشان می‌دهد. هدف این متن ارائه معنا به عنوان حالتی انتقادی است. Signifyin ماده اولیه‌ای است که موسیقی هیپ هاپ، بلوز، جاز، و آهنگ های کاری آمریکایی آفریقایی تبار بر روی آن کشیده شده است(Ruff,2009: 66).

3 Toast

رپ نوعی موسیقی است که از قافیه، گفتار ریتمیک و زبان خیابانی درست شده است که خوانده یا هم‌خوانی می‌شود. رپ از خیابان‌های داخل شهر بیرون آمده و ظاهرا بازتاب امیدها، نگرانی‌ها و آرزوهای جوانان سیاه پوست شهری است(kubrin, 2005: 360).

انواع تقسیم بندی رپ

ابتدا تقسیم‌هایی که درباره رپ -فارغ از غربی یا فارسی بودن- انجام شده است را ذکر می‌کنیم و بعد به تقسیم‌بندی‌های موجود در رپ فارسی خواهیم پرداخت.

رپ سیاسی- اجتماعی و گنگستا

با توجه به آنچه از خرده فرهنگ هیپ هاپ قبل‌تر بیان شد به این تقسیم بندی خواهیم پرداخت. در برانکس رپ کار خود را با موضوعات سیاسی- اجتماعی در دهه ۷۰ میلادی شروع کرد. این سبک موسیقی سریع خود را گسترش داد و در اواسط دهه ۸۰ یا اوایل دهه ۹۰ در لس‌آنجلس به سبک دیگری بومی سازی شد. به نوع اول ذکر شده «رپ اجتماعی- سیاسی» یا «رپ سواحل شرقی» میگویند و نوع دوم ذکر شده را «رپ گنگستا» یا «سواحل غربی» می‌نامند (Martinez, 2016: 274). در ادامه به تفاوت‌های هریک در قالب یک جدول اشاره خواهیم کرد.

دایره‌المعارف فرهنگ عامه جیمز این چنین درباره‌ی این ژانر از رپ توضیح می‌دهد:

رپ گانگستا جنجالی ترین سبک ژانر موسیقی رپ است. این ژانر با اشعار واضح جنسیت‌گرایانه، زن‌ستیزانه و همجنس‌گرای هراس‌آمیز و همچنین به تصویر کشیدن خشونت‌آمیز زندگی در

جامعه شهری سیاه‌پوستان، بیان‌های آشکار بسیاری از فرهنگ با هنجارها، ارزش‌ها و سبک‌های زندگی متمایز نسبت به دیگر فرهنگ‌ها دارد. وپمن و دیگران معتقد هستند که شاید هیچ یک از این بیان‌ها به اندازه شعر عامیانه معروف به تست روشنگر و متمایز کننده نباشد (Wepman & Others, 1971: 208).

[1] Dozens (game)

دازنس در فرهنگ آمریکایی آفریقایی تبار، یک بازی مبارزه لفظی است که معمولاً توسط مردان جوان انجام می‌شود. شرکت‌کنندگان با رد و بدل کردن توهین‌های طنزآمیز، معمولاً در مقابل تماشاچیان، هوش و ذکاوت خود را محک می‌زنند. برخی از نسخه های دازنس قافیه را در خود جای داده اند. در دهه ۱۹۶۰ اینها برای توسعه رپ مهم بودند. دازنس با توسعه جنبش قدرت سیاه و فرهنگ شهری سیاه پوستان مورد توجه قابل توجهی از سوی دانشمندان در طول دهه ۱۹۶۰ قرار گرفته است. موضوعاتی که در ده‌ها مورد برای انتقاد وجود دارد شامل خانواده، لباس، ظاهر، وضعیت اقتصادی و ویژگی‌های ظاهری است. با این حال، رایج ترین موضوع توهین در میان دازنس، مادر یک فرد است (Fink, 2014). لفور معتقد است که این بازی علاوه بر بازی بودن و ایجاد اوقات فراغت کارکردهای دیگر روانی و اجتماعی مانند جلوگیری از پرخاشگری نسبت به سفیدپوستان، مقابله با نفوذ زن سالاری در فرهنگ آفریقایی، توسعه مهارت‌های کلامی و... دارد (Lefever, 1981: 73-75).

گتوهای[۱] شهری در آمریکا به شهرت جهانی دست یافته است. رپ گانگستایی همچنین به جلب توجه به سبک‌های دیگر موسیقی رپ کمک کرده است(Abrams, 2000: 198).

جدول ۱: تفاوت رپ سیاسی و رپ گنگستا

نوع موسیقی رپ /شاخصه ها	رپ سیاسی	رپ گنگستا
هدف	به دنبال آگاهی و تغییر (Keyes,2002:88)	به دنبال ایجاد غفلت برای سپری کردن مشکلات (Rose,1994)
موضوع	محرومیت‌ها- بی عدالتی- کمبود قدرت (Nærland, 2014) خشونت پلیس- نژادپرستی- فقر (Perry,2004)	جرم انگاری، نظارت، حبس و جابجایی جوانان سیاه پوست در شهر فراصنعتی (Kelley, 1994:208) فقر- نگرش خصمانه نسبت به زنان (Martinez, 2016: 273)

رپ جریان اصلی و زیرزمینی

در یک تقسیم‌بندی دیگر رپ به «جریان اصلی»[۲] و «زیرزمینی»[۳] تقسیم می‌شود. همان پارادوکسی که از نوشین قبل‌تر ذکر شد باعث بوجود آمدن این دو نوع رپ به مرور زمان شده است. همانطور که ذکر شد اصل موسیقی زیرزمینی از کانون رایج تجارت بیرون است. هنرمندان در این نوع مستقل هستند و اغلب اشعار آگاهانه اجتماعی و ضد تجاری دارند که به وسیله ی آن مشخص می‌شود (Cheryl, 2004: 336). اما در مقابل علاقه به شنیده شدن، داشتن مخاطب و کسب درآمد باعث بوجود آمدن جریان اصلی ، تفکر رایج فعلی است که گسترده است. این شامل کلیه فرهنگ عامه و فرهنگ رسانه‌ای است که معمولاً توسط رسانه‌های جمعی منتشر می‌شود. این کلمه گاهی توسط خرده فرهنگ‌هایی که ظاهراً جریان اصلی را نه تنها منحصر به فرد بلکه از نظر هنری و زیبایی شناختی فرومایه می‌دانند بیان میشود و آنها را مزاحم می‌پندارند(Pysnakova,2013: 64).

---

[۱] Ghetto - امروزه در کل به مناطق فقیر شهری که بیشتر مهاجران یا اقلیت ها در آن ساکنند گتو گفته میشود. در شهرهای ایالات متحده آمریکا معمولاً حاشیه نشینانی از اقلیت سیاهپوست یا مکزیکی گتوهای فقیری را به وجود آورده‌اند.

[2] MainStream

[3] UnderGround

رپ فارسی

کوثری و مولایی در مقاله‌ای با استفاده از روش تحلیل گفتمان و بررسی اشعار رپ‌خوان‌های موجود، رپ فارسی را به ۹ دسته تقسیم بندی کردند. ۵ دسته از آنها را جریان‌های اصلی و ۴ دسته‌ی دیگر را جریان‌های فرعی نامیده‌اند. جریان اصلی عبارت‌اند از: گفتمان لذت طلبی، گفتمان رپ خیابانی، گفتمان اعتراض رادیکال، گفتمان شش و هشت و گفتمان انتقادی اخلاق گرا و از سوی دیگر گفتمان اسلام گرایی ولایت محور، گفتمان بازگشت به خویشتن، گفتمان دفاع از زن و گفتمان دفاع از حقوق همجنس گرایان(زن) در جایگاه گفتمان‌های حاشیه‌ای در رپ ایرانی فارسی قرار دارند(کوثری و مولایی،۱۳۹۱: ۹۸).

در تقسیم بندی دیگر خادمی موسیقی رپ فارسی به سه نوع اجتماعی، گنگ و عاشقانه تقسیم می‌کند. رپ اجتماعی به مسائل اجتماعی جامعه چون نابرابری، فقر، فحشا، مواد مخدر و بی‌عدالتی می‌پردازد و به زعم بسیاری این سبک از قوی‌ترین سبک‌های موسیقایی برای بیان مسائل و مشکلات اجتماعی به شمار می‌رود. رپ گنگ که جنبه‌های خشن و مبارزه جویانه دارد در لابلای زبان کوچه و بازار به دنبال صدای خود می‌گردد و درنهایت رپ عاشقانه که بیشتر به مسائل عاشقانه و روابط بین دختر و پسر می‌پردازد(خادمی،۱۳۸۸: ۲۹).

جدول ۲: جمع بندی دو تقسیم بندی از انواع رپ(کافی و برزویی، ۱۴۰۱: ۹۲)

اجتماعی	گنگ	عاشقانه(غمگین-شاد)
رپ خیابانی		لذت طلبی(شش وهشت)
اعتراض رادیکال		شکست عشقی(دیس لاو)
انتقادی اخلاق گرا		
دفاع از زن		
دفاع از حقوق همجنسگرایان(زن)		

منازعات(دیس و دیس بک)

محبوب‌ترین خوانندگان هیپ‌هاپ آهنگ‌هایی ساخته‌اند که در آن‌ها توهین‌های پشت سرهم با یکدیگر رد و بدل می‌کنند و استعداد، کنش‌ها و شخصیت یکدیگر را هدف قرار می‌دهند. این خصومت‌ها اغلب با اصطلاح آهنگ دیس یا دیس‌ترک[1] شناخته می‌شوند. ترانه‌ای که هدف

[1] diss track

اصلی آن استفاده از اشعاری است که به طور ناخودآگاه یا صریح به رقبای خود ضربه می‌زند(Ramirez, 2017: 154). هنرمندان درگیر، ممکن است اعضای سابق یک گروه، یا هنرمندانی که از پیش با هم رقیب بوده‌اند، باشند(Alexander, 2018). این نوع موسیقی یکی از ویژگی‌های خاص و انحصاری خرده فرهنگ هیپ‌هاپ بوده و به نوبه خود در انواع موسیقی بسیار بدیع و تازه است. علاوه بر این دیس ترک مختص رپ گنگستا نبوده و در رپ سیاسی نیز استفاده می‌شود.

دیس‌بک به آهنگی می‌گویند که در پاسخ به یک دیس‌ترک خوانده شود و عموماً توسط خواننده‌ای که دیس‌ترک علیه او بوده، ساخته می‌شود. معمولا رفت و برگشت دیس و دیس‌بک‌ها تا دو یا سه مرحله صورت می‌گیرد و این دعواها ادامه‌دار نمی‌باشد اما در گستره موضوعات مختلف ممکن است صورت بگیرد.

به بیان ارتباطی، در این نوع موسیقی یک ارتباط میان فردی و یا ارتباطات میان فرهنگی[۱] شکل می‌گیرد که البته می‌توان این نوع از ارتباط را به صورت واضح‌تری در دیس‌های بتل[۲] و یا فیری استایل[۳]ها مشاهده کرد. به زبان ارتباطی می‌توان یک کنش و واکنش را بین آنها مشاهده کرد. همانطور که بیان شد، اگر این دیس‌ترک‌ها را درون یک فرهنگ و یا فارغ از تعامل دو فرهنگ با هم بررسی کنیم نوعی ارتباط درون فرهنگی یا میان فردی انجام گرفته است و اگر در این منازعات به بررسی تعامل دو سبک فرهنگی متفاوت بپردازیم در حوزه ارتباطات میان فرهنگی وارده شده‌ایم.

مطالعات پیشین

جدول۳: مشخصات پژوهش‌های پیشین مرتبط با تحقیق حاضر

درباره اثر اسم اثر	نوع اثر	نام نویسنده و سال نشر	توضیحات مربوط به اثر
هویت جنسیتی و موسیقی رپ: تحلیل محتوای زنانگی و مردانگی در ترانه‌های رپ فارسی	پایان نامه	صفری سیاهکلرودی/ ۱۳۹۴	با روش تحلیل محتوا در پی بررسی زنانگی و مردانگی بازنمایی شده در متن‌های رپ فارسی مبتنی بر نظریه سرمایه فرهنگی بوردیو است.

---

[1] Intercultural Communication

[۲] Battle : نوعی از موسیقی رپ که بین دو یا چند رپ‌خوان اتفاق می‌افتد که شامل لاف زدن، بازی با کلمات توهین به دیگری است. این سبک هم به صورت زنده و هم در قالب ضبط استدیوم وجود دارد (Edwards, 2009: 27).

[۳] free stail : رپ خواندن به صورت زنده که می‌تواند از نوع بتل یا غیر بتل باشد.

درباره اثر اسم اثر	نوع اثر	نام نویسنده و سال نشر	توضیحات مربوط به اثر
موسیقی رپ به مثابه پادفرهنگ	پایان نامه	کاظمی/ ۱۳۹۰	با مصاحبه از نوجوانان و جوانان شهر رشت و تحلیل محتوای آن در پی فهم جایگاه موسیقی رپ در نزد آن‌ها در سال ۱۳۹۰ است.
گونه‌شناسی گفتمان‌های موسیقی رپ ایرانی- فارسی	مقاله	کوثری و مولایی/ ۱۳۹۱	با تحلیل گفتمان لاکلا و موفه به بررسی متون رپ پرداخته و به این نتیجه رسیده است که ۹ گفتمان در این موسیقی وجود دارد که در بین آن‌ها نزاع‌هایی موجود است.
GANGSTAS, THUGS, AND HUSTLAS: IDENTITY AND THE CODE OF THE STREET IN RAP MUSIC	مقاله	Kubrin/2005	او در این مقاله با تحلیل محتوای ۴۰۳ آهنگ رپ از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۰۰ به این نتیجه می‌رسد که نمایش خشونت در اشعارِ این نوع موسیقی کارکردهای بسیاری از جمله ایجاد هویت و شهرت اجتماعی و اعمال کنترل اجتماعی را ایجاد می‌کند.
AS POPULAR CULTURE OPPOSITIONAL CULTURE RAP AS RESISTANCE	مقاله	Martinez/ 2016	آن رپ را به عنوان یک شکل فرهنگی محبوب آمریکایی آفریقایی تبار مهم شناخته است. تحلیل او بر روی اشعار رپ‌خوان‌های سیاسی و گنگستا اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ بوده و در نهایت به مضامین کلیدی بی اعتمادی، خشم، مقاومت و نقد جامعه‌ای نژادپرستانه و تبعیض آمیز در این اشعار رسیده است.

در بررسی انجام شده هیچ یک از مقالات و آثار منتشر شده به بررسی منازعات(دیس ترک) موجود در رپ نپرداخته است. هرچند که کوثری و مولایی در انتهای پژوهش خود به نزاع‌ها اشاره‌هایی کردند اما منازعات بیان شده توسط آن‌ها در قالب گفتمان‌ها بوده و درون گفتمان‌ها را نادیده گرفته است. به عنوان مثال در درون گفتمان خیابانی ذکر شده در این مقاله، منازعاتی موجود است و دیس ترک‌هایی به این منظور منتشر شده است. بنابراین تحقیق حاضر تمرکز خود را بر این دیس ترک‌ها فارغ از اینکه متعلق به چه گفتمانی است گذاشته است تا با تحلیل مضمون به مضامین موجود در این نزاع‌ها رسیده و دلیل آن را کشف کند.

روش پژوهش

جمع آوری داده

داده این تحقیق ۲۲ دیس و دیس‌بک معروف رپ فارسی است که در مجموع ۵۱۴۵ کلمه را شامل می‌شود. شاخصه‌ی انتخاب دیس‌ترک‌های مورد تحلیل اول معروف بودن آن‌ها بود بنابراین از پرداختن به دیس ترک‌های خوانندگان جدیدتر پرهیز به عمل آمد، دومین شاخصه برای انتخاب، جواب دادن دیس توسط خواننده دیس شده بوده است. به این معنا که سعی شده است به دیس ترک‌هایی پرداخته شود که حداقل دو طرفه بوده و رفت و برگشتی صورت گرفته است. به اصطلاح خرده فرهنگ هیپ‌هاپ به بیف‌های موجود پرداخته شده است.[۱] سومین شاخصه، تلاش برای انتخاب از انواع جریان‌های موجود در رپ فارس اعم از موسیقی «زیرزمینی» و «جریان اصلی» یا «رپ سیاسی» و «رپ گنگستا» بوده است.

ابتدا تمام این آهنگ‌ها بر اساس مشخص کردن دو طرف منازعه و بعد براساس تأخر و تقدم زمانی دسته بندی شدند. در مرحله‌ی بعدی متون آهنگ‌های مذکور توسط سایت‌های موجودی که به تحلیل و بررسی آهنگ‌های رپ می‌پردازند، فهمیده شد. در نهایت با روش تحلیل مضمون به بررسی و کدگذاری این متون پرداخته شد.

جدول ۴: داده‌های تحقیق(آهنگ‌ها) و مشخصات آن[۲]

نام اثر	نام صاحب اثر	زمان انتشار اثر	نوع و مورد خطاب اثر
منم همینطور	هیچکس	۱۳۸۵	دیس بک به ساسی مانکن
اون مث داداشم بود	هیچکس	۱۳۹۰	دیس بک- پیشرو
لوبیای سحرآمیز	رضا پیشرو	۱۳۹۱	دیس بک به اون مثل داداشم بود- هیچکس
شک	قاف و فدایی	۱۳۹۰	دیس- حصین
۴۲۰	پیشرو	۱۳۹۵	دیس- ملتفت

---

[۱] در جواب چیستی بیف میتوان یک پاسخ کوتاه و البته ساده است داد که بیف نوعی درگیری بین رپ‌خوان‌ها است که به وضوح در آهنگ هایی که یکدیگر را تحقیر می کنند آشکار می شود (Sweet, 2005).

۲ رنگ‌های هر منازعه در جدول نشان دهنده ارتباط خصمانه‌ی هر رپ‌خوان با دیگران -در یک دوره زمانی مشخص- است.

نام اثر	نام صاحب اثر	زمان انتشار اثر	نوع و مورد خطاب اثر
خفن	حصین	۱۳۹۵	دیس- ملتفت
بلیط	فدایی	۱۴۰۰	دیس بک- حصین
کیو۶۹	حصین	۱۴۰۰	دیس بک- ملتفت
مغز رپ	رضا پیشرو	۱۳۹۲	
هم صدا	فدایی	۱۳۹۲	دیس به مغز رپ پیشرو- حصین-زدبازی
رپر قدیمی	رضا پیشرو	۱۳۹۳	دیس به فدای و ملتفت
سرکوب	یاس	۱۳۹۶	دیس بک- هیچکس و قاف
سفارشی	یاس	۱۳۹۸	هنرمندان بی هنر موسیقی ایران(پاپ)
یخ	زدبازی	۱۳۹۹	دیس- ملتفت
دیگه تابلو شده	فدایی	۱۳۹۹	دیس بک- زدبازی
رینگ	امیرخلوت - خشی اس ار	۱۳۹۹	این آهنگ بتل است یعنی در یک ترک دو خواننده وجود دارد که هم را دیس می‌کنند.
کجایی دادا؟	شایع و امیرخلوت	۱۳۹۸	دیس به نسل یکی‌ها
تو کجا بودی؟	هیچکس	۱۳۹۹	دیس به جدیدها

تحلیل داده

تحلیل مضمون یک رویه یا فن تحلیلی جهت شناسایی یا کشف، تحلیل، گزارش مضمون‌ها، مفهوم‌ها و الگوهای تکرار شونده در داده‌ها است. در صورتی که تحلیل مضمون بدون وابستگی به چارچوب نظری انجام شود به آن تحلیل مضمون استقرایی اطلاق می‌شود(میرزایی، ۱۳۹۵: ۱۲۴۴). تحقیق حاضر به صورت استقرایی دنبال شده است.

تحلیل مضمونی، فرآیندی سه مرحله‌ای را برای تحلیل مضمونی ارائه می‌دهد که در این پژوهش نیز از این فرآیند استفاده شده است. این فرآیند شامل سه مرحله‌ی کدگذاری توصیفی، کدگذاری تفسیری و فراگیر است (King and Horrocks, 2010: 152). سه مرحله‌ی کدگذاری توسط برنامه max qda انجام شد. در ادامه به بررسی نتایج به دست آمده از این تحلیل خواهیم پرداخت.

تحقیق حاضر در مجموع ۲۰۴ کد توصیفی استخراج کرد که در ۱۸ کد تفسیری ادغام گشت و در نهایت به دو کد فراگیر رسید. بعضی از کدهای تفسیری موجود هرچند که یک معنا

را داراست اما از دو زاویه(دیس کننده و دیس شونده) بوده، بنابراین به صورت مجزا به آن پرداخته شده است. به عنوان مثال «بی ارزش بودن موسیقی دیس شونده» یکی از مضامین تفسیری است که «با ارزشمند بودن موسیقی ما» دو روی یک سکه را تشکیل می‌دهد.

مضمون فراگیر «اختلاف بینشی» ۱۱ کد تفسیری را شامل شد که عبارت‌اند از:

«ماندن در ایران» و «رفتن مورد دیس از ایران» به ترتیب با ۷ و ۱۶ کد توصیفی: در بینش هیپ‌هاپی جنگیدن و نه فرار کردن یکی از مهم‌ترین عناصر فکری را شکل می‌دهد. بنابراین نقض این بینش می‌تواند حملاتی را از سوی دیگر خوانندگان دربر بگیرد. مانند «خلوت» که خطاب به نسل اولی‌ها می‌گوید: «غریضمون نبود بذاریم پا به فرار / مث یه سریا بی وجود . . . » یا پیشرو به هیچکس می‌گوید: «هیچ وقت فکر نمیکردم اینطوری بشه / توضیح بده چرا غیر واقعی شدی / توی اروپا قایم شدی و ستاره میشمری» یا پیشرو به زدبازی می‌گوید: «چون ایرون مال من و رپ کنای توشه / نه ماله شما چک خورای جوجه».

«ارزشمند بودن موسیقی ما» و «بی ارزش بودن موسیقی دیس شونده» به ترتیب با ۵ و ۱۴ کد توصیفی: دیس کننده‌ها همواره به این موضوع پرداختند که موسیقی آن‌ها از نظر محتوایی به معنای دقیق کلمه رپ بوده و رسالتی را در بر دارد اما موسیقی طرف مقابل را حتی نمیتوان رپ دانست. مانند یاس که به خواننده‌های سفارشی میگوید: «توو موسیقی پِی ارزشم» یا مانند خلوت خطاب به خشی: «دیدیم دستبرد میزنی به بیتِ مردُم/ واسه رپ، شما سم تر اَ نیشِ کژدُم» یا دیس فدایی به زدبازی که میگوید: «جلد زرورق، چرت محتوا/ مخش ... و شعر مستراح/ فلو خوبه فقط واسه ذکر گفتنا».

«خیابانی بودن» و «خیابانی نبودن دیس شونده» به ترتیب با ۱۱ و ۲۲ کد توصیفی: این صفت در رپ و هیپ هاپ از اهمیت بالایی برخوردار است. خیابانی بودن به معنای یک بینش هیپ هاپی داشتن و یک تفکر انتقادی داشتن است و نباید آن را با لات بودن و یا ولگرد بودن خلط کرد. مانند دیس رضا پیشرو به زدبازی که میگوید: «منم تو کف خیابون میبَرم خطر و نُه هیچ/ میگی راست راست را میری تو شمرون و جیهون/ راست راست را برو تو نظام آباد امروز» و یا دیس هیچکس به ساسی مانکن که میگوید: «بذار بهت تضمین کنم که هیچ چی/ نمی دونی از خیابون بچه جون».

موسیقی برای «کسب شهوت»، «کسب شهرت» و «کسب سرمایه» به ترتیب با ۵، ۲ و ۱۸ کد توصیفی: این سه مضمونی که در دیس ترک‌ها یافت شد؛ مذمت طرف نزاع به دیس شونده

بخاطر وسیله کردن رپ برای رسیدن به شهوت جنسی، شهرت اجتماعی و سرمایه اقتصادی و فرهنگی بوده است. مانند دیس حصین به فدایی که می‌گوید: «بدو جیرتو از سازمان بگیر خفه خون شما نمیخواد از آبان بگید» یا هیچکس خطاب به ساسی مانکن که می‌گوید: «تو رپ می‌کنی تا کمی مطرح بشی» و «چند تا داف به تو پا بدن احمق که چی».

«حکومتی بودن» با ۱۱ کد توصیفی: یکی از مضامین به کار برده شده در دیس ترک‌ها نسبت دیس شونده به عنوان حامی حکومت بوده است. به عبارت روشن دیس کننده چون پنداشته که طرف مقابل او به حکومت مرتبط است، او را دیس کرده و وارد منازعه با او شده است. این هم یکی از بینش‌های خرده فرهنگ هیپ‌هاپ است که رویکرد انتقادی نسبت به حاکمان دارند. مانند دیس فدایی به زدبازی که میگوید: «مخبری بت می‌گن بلبل توو پاسگا».

ادعای بدون عمل با ۲۲ کد توصیفی: یکی از بینش‌هایی که باعث شده است مضامین دیس ترک‌ها حول آن پدید بیاید عمل گرا بودن طرفداران این موسیقی است. به این معنا که یکی از مهم‌ترین بینش‌های این خرده فرهنگ عمل گرایی است که اگر خلاف آن در کسی ثابت شود، مورد حمله‌ی دیگر اعضای این موسیقی قرار خواهد گرفت. مانند دیس زدبازی به پیشرو که میگوید: «میگی قاتله خلی/ ولی دلشو نداری/ بیای معامله کنی».

مضمون فراگیر «اقتدارطلبی» ۸ کد تفسیری را شامل شد. در این دسته از مضمون، رپ‌خوان‌ها سعی میکنند اقتدار خود را با ابزارهای متفاوت به رخ طرف مقابل بکشانند. مضامین تفسیری عبارت است از:

«پیشکسوت بودن دیس کننده» و «تازه کار بودن دیس شونده» که به ترتیب با ۸ و ۶ کد توصیفی: به رخ کشیدن قدمت خود نسبت به طرف مقابل که وسیله‌ای است برای ایجاد اقتدار. مانند دیس یاس به قاف که میگوید: «این همه سال کارو بینم کی دید اینا میخوان بگم این زیرزمین اینم کلید» یا دیس هیچکس به نسل جدید رپ‌خوان‌ها که میگوید: «تو کجا بودی؟ / وقتی مهدیارو کشف کردم/ هشتاد و سه بود».

«بنیان گذار بودن رپ فارس» با ۱۳ کد توصیفی: اقتدار طلبی در این مضمون با استفاده از ادعا نسبت به شروع کننده بودن رپ در ایران حاکی است. مانند دیس سهراب ام جی(زدبازی) به پیشرو که میگوید: «ما این کارو شروع کردیم / پرچمتونو ما اول فرو کردیم».

«عدم مانع بودن برای رپ‌خوان» با ۶ کد توصیفی: در این دسته از مضامین خواننده معتقد است با تمام سختی‌ها که مانع از کار کردن می‌شد مسیر رپ را ادامه داده است. خواننده به

نوعی قدرت خود را به نمایش میگذارد. مانند هیچکس که میگوید: «خواستن جلومو بگیرن/ ولی مثل چراغ قرمز بودن توو مسیر تانک»

«رجزخوانی» و «شاخ بودن» به ترتیب با ۲۲ و ۲۰ کد توصیفی: تفاوت این دو کد تفسیری در زمان رخ داد مدعا است. به این معنا که رجز خوانی یعنی در آینده برای مورد دیس اتفاق بدی می‌افتد و شاخ بازی یعنی آنچه که در گذشته اتفاق افتاده است و دیس شونده در آن مورد اذیت قرار گرفته است. مانند دیس فدایی به پیشرو که می‌گوید: «ملتفتی؟ نه نیستی زوده برات حریف شی / عام پولو میخوان ، ما خاصیم» یا دیس رضا پیشرو به ملتفت که میگوید: «بِت حواسم هست وقتی حرف میزنی راجع بَم/ دس میزنی کابل برق/ مواظب خودت باش/ مهمات نمی خوام/ بد نگاه کنم توو چشات/ صد نفر میان توو گاردِت رو شاخت»

«رپ بلد نبودن دیس شونده» با ۲۱ کد توصیفی: این مضمون بیشتر به ساختار و عناصر موسیقیایی رپ برمیگردد. به عبارتی عدم بلد نبودن رپ کردن رپ‌خوان باعث شده است که مورد حمله قرار بگیرد. مانند دیس فدایی که میگوید: «مرد شدی حالا تویی و پولای بابات، زیادیه پس میخری سیگاری تا باش شعر بنویسی» یا دیس خشی به خلوت که میگوید: «هنوز دآشمون رایمش جفت نی/ واسه همینه رو بیت میزنه جامپِ شخمی».

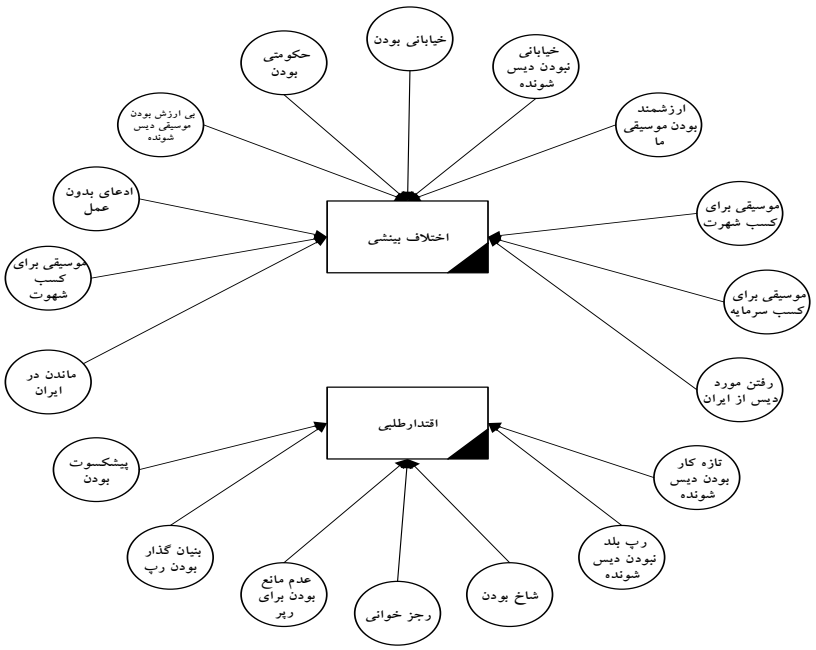

مدل ۱: مدل بدست آمده از تحلیل دیس ترک‌های برجسته

نتیجه‌گیری

در هر فرهنگی ممکن است ارزش‌های رایج کم اهمیت یا بی‌اهمیت شوند. این تغییر در پی خود، مسئله و بحران‌هایی را ایجاد می‌کند. برای حل این مسائل کسانی راه حل را در بازگشت به ارزش‌های گذشته می‌بینند. پندار مذکور، آن‌ها را به درگیری با کاهلان ارزش گذشته رهنمون کرده و اختلافاتی را رقم می‌زند. این را میتوان به عنوان بخشی از سرگذشت منازعات رپ فارس دانست. به این بیان که ارزش‌هایی در قالب خرده فرهنگ هیپ‌هاپ ظهور می‌کند. خرده فرهنگ هیپ‌هاپ در مسیر حیات خود با ارزش‌های دیگری مانند سرمایه‌داری برخورد می‌کند. هرچند که خود در مقابل و در جوابی به سرمایه داری ایجاد شده است اما در برخورد با آن بعضی از همراهان خود را از دست می‌دهد. عده‌ای از هیپ‌هاپی‌ها به جریان اصلی گره خورده و ارزش‌های پیشین خود را فراموش می‌کنند. (دلایل متفاوتی می‌توان برای این فراموشی برشمرد که تحقیق مستقلی را می‌طلبد.) در عوضِ کسانی که ارزش‌های پیشین و اصیل خرده فرهنگ را فراموش کردند، کسانی بر بازگشت به ارزش‌های گذشته پافشاری می‌کنند. ارزش‌هایی که به نظر آن‌ها فلسفه‌ی وجودی خرده فرهنگ را تشکیل می‌دهد و نبود آن همچون نبودِ فرهنگ است. این دو دسته افراد که بینش‌های متفاوتی دارند، انگیزه‌ی زیادی را برای ایجاد اختلاف رقم می‌زنند. بنابراین می‌توان بعد از بررسی رپ فارسی این ادعا را کرد که بخشی از منازعات موجود به علت تفاوت بینشی بوده و حاکی از ارزش‌های متفاوت هر یک از دیدگاه‌ها است. بنابراین صرف بیان دلایل دیگر به عنوان دلیل شکل گیری دیس ترک مانند ایجاد جذابیت، بدست آوردن سود و... ساده انگاری است. از دیگر دلایل مهم و عمده برای خلق دیس ترک «اقتدارطلبی» است. این را می‌توان از تحلیل مضامین دیس ترک‌های موجود نیز همانطور که بیان شد، فهم کرد.

هدف تحقیق حاضر استخراج مضامین دیس ترک‌های رپ فارس بود تا از رهگذر آن به سوال تحقیق جواب داده شود. سوال این بود که آیا مضامین موجود در این نوع از موسیقی به دلیل گرم کردن فضای این موسیقی و جذب مخاطب حداکثری بوده و به عبارت دیگر یک دلیل اقتصادی داشته است؟ یا این نوع نزاع‌ها ماحصل فرهنگ خشن و دعوایی هیپ‌هاپ است؟ جواب مثبت به این دو سوال یک نتیجه را حاصل خواهد کرد و آن هم ادغام تمام مضامین حول مضمون «اقتدارطلبی» است.

اما نوآوری و ایده‌ی جدید تحقیق حاضر تبیین دلیل دیگر برای پدید آمدن این نوع از دیس ترک‌هاست. به عبارت روشن میتوان گفت که بعضی از مضامین خوانده شده در این نوع از موسیقی ورای دو هدف ذکر شده است. تحقیق حاضر با صحه گذاشتن بر دو هدف مذکور به این نتیجه رهنمون شده است که اختلاف بینش‌های موجود در لیبل‌ها، افراد و نوع سبک رپ آنها اعم از جریان اصلی، زیرزمینی، رپ سیاسی و رپ گنگستا باعث ایجاد بعضی از این تنش‌ها و نزاع‌ها شده است. بنابراین ساده انگاری است که این نزاع‌ها را فقط به اقتدارطلبی تقلیل دهیم.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی. ۱۳۸۸. *نظریه‌های جامعه شناسی*، چاپ پنجم، تهران: انتشارات سروش
- خادمی، حسن. ۱۳۸۸. «بررسی ویژگی‌های پدیده اجتماعی موسیقی رپ فارسی ومیزان محبوبیت و عمومیت آن در ایران با تاکید برجوانان و نوجوانان ۱۲ تا ۲۹ ساله شهر تهران» ، **فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات**، شماره ۱۶، صص ۵۶-۲۵. پاییز.
- کوثری، مسعود ، مولایی، محمد مهدی. ۱۳۹۱. «گونه شناسی گفتمان‌های موسیقی رپ ایرانی-فارسی»، **فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات**، سال هشتم شماره ۲۹، صص۱۱۶-۹۱. زمستان.
- ایان رابرتسون، ۱۳۹۱ ، *درآمدی بر جامعه (با تاکید بر نظریه‌های کارکردگرایی، ستیز، و کنش متقابل نمادی)* مترجم: حسین بهروان، مشهد: انتشارات به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)
- کنیا ، اندرو ، ۱۳۹۴ ، *فلسفه موسیقی (دانشنامه استنفورد)* ، ترجمه گلناز نریمانی ، تهران: انتشارات ققنوس
- کوثری، مسعود. ۱۳۸۸. «موسیقی زیرزمینی در ایران»، **مجله جامعه شناسی هنر و ادبیات**، سال اول، شماره اول، صص ۱۵۸-۱۲۷. بهار و تابستان
- ریتزر، جرج. ۱۳۸۴. *نظریه جامعه شناسی در دروان معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ دهم، تهران: انتشارات علمی
- ریتزر، جرج. ۱۳۹۲. *مبانی نظریه جامعه‌شناختی معاصر و ریشه‌های کلاسیک آن*، ترجمه شهناز مسمی پرست، چاپ دوم، تهران: انتشارات ثالث
- کافی، محمدسجاد و برزویی، محمدرضا. ۱۴۰۱. «کارکردهای رسانه‌ای موسیقی رپ در چارچوب خرده فرهنگ هیپ‌هاپ (مورد مطالعه: رپ زیرزمینی فارسی در دهه‌های هشتاد و نود شمسی)»، ***جامعه شناسی فرهنگ و هنر***، دوره چهارم، شماره دوم، صص ۸۹-۱۰۸. تابستان

- میرزایی، خلیل. ۱۳۹۵. *کیفی پژوهی- پژوهش، پژوهشگری و پژوهش نامه نویسی*، جلد ۲، چاپ اول، تهران: نشر فوزان
- ذکایی، محمدسعید .۱۳۹۰. *جامعه‌شناسی جوانان ایران*، چاپ چهارم، تهران: انتشارات آگه
- شوکر، روی.۱۳۸۱. «نسل من؛ مخاطبان، شیفتگان، خرده‌فرهنگها»، مترجم مراد فرهادپور و شهریار وقفی‌پور، **ارغنون**، شماره۲۰، صص ۳۲-۱.

- Abrams, Nathan. 2000. "Gansta Rap." P. 198 in St. James Encyclopedia of Popular Culture, edited by Tom Pendergast and Sara Pendergast. Farmington Hills, MI: Thomson-Gale
- Alexander, Julia (21 August 2018). "YouTube creators reinvented diss tracks to make millions". Polygon. Retrieved 5 November 2019
- Cheryl L. Keyes (March 2004). Rap Music and Street Consciousness. University of Illinois Press. Pp. 336.
- Dahrendorf, R. (1958). Toward a theory of social conflict. Journal of Conflict Resolution, 2(2), 170–183.
- Dahrendorf, Ralf. (1959). Class and Class Conflict in Industrial Society. Stanford
- Fink, Robert. (2014). the dozens game, Encyclopaedia Britannica
- Kelley, Robin D.G. (1994). Race Rebels: Culture, Politics, and the Black Working Class. New York: Free Press
- Keyes, Cheryl L. (2002). *Rap Music and Street Consciousness.* Chicago: University of Illinois Press
- King, N., & Horrocks, C. (2010), Interviews in gualitative research, London: Sage press
- Kubrin, Charis E. (2005). 'Gangstas, Thugs, and Hustlas: Identity and the Code of the Street in Rap Music', Social Problems ,Vol. 52, Iss. 3
- Martinez, Theresa. (2016). Popular Culture As Oppositional Culture Rap As Resistance. Sociological Perspectiv, Vol. 40, No. 2, pp. 265-286
- McLeod, Kembrew. (2000). " Rap/Hip-Hop" p. 174 in St. James Encyclopedia of Popular Culture, edited by Tom Pendergast and Sara Pendergast. Farmington Hills, MI: Thomson-Gale
- Nærland, Torgeir Uberg. (2014). Rhythm, rhyme and reason: hip hop expressivity as political discourse. Popular Music, 33(3), pp. 473 - 491
- Nooshin, Lauden (2005) Underground, Overground: Rock Music and Youth Discourses in Iran, *Iranian Studies*, Vol. 38, No. 3.
- Perry, Imani. (2004). Prophets of the Hood: Politics and Poetics in Hip Hop. Durham : Duke University Press
- Pysnakova, Michaela. "Understanding the Meaning of Consumption of Everyday Lives of 'Mainstream' Youth in the Czech Republic" in New Perspectives on Consumer Culture Theory and Research, p. 64 (Pavel Zahrádka and Renáta Sedláková eds. Cambridge Scholars Publishing, 2013)
- Ramirez, Wendy. (2017). Hip-Hop As a Modern Sophistic Practice, Creating Knowledge, volume 10, pp. 154-157

- Rose, Tricia. (1994). Black Noise: Rap Music and Black Culture in Contemporary America. Hanover, NH: Wesleyan University Press.
- Ruff, Scott. (2009). Signifyin': African-American language to landscape, Massachusetts Institute of Technology, pp. 66-69
- Sweet, Eli. (2005). Bullet on the Charts: Beef, the Media Industry and Rap Music in America, Senior Thesis, Haverford College, Department of Anthropolog
- Wepman, Dennis. Newman, Ronald B. and Binderman, Murray B. (1971). Toasts: The Black Urban Folk Poetry, The Journal of American Folklore, Vol. 87, No. 345, pp. 208-224
- *Kootari, Masoud. (2009). "Underground Music in Iran," Journal of the Sociology of Art and Literature*, 1st year, No. 1, pp. 127-158. (in persian)
- Azadarmaki, Taghi. (2009). Sociological Theories, 5th edition, Tehran: Soroush Publishing. (in persian)
- Kafi, Mohammad Sajjad, and Barzoui, Mohammad Reza. (2022). "Media Functions of Rap Music within the Framework of the Hip-Hop Subculture (A Case Study: Persian Underground Rap in the 1980s and 1990s)", Sociology of Culture and Art, 4th year, No. 2, pp. 89-108. (in persian)
- Kenya, Andrew. (2015). Philosophy of Music (Stanford Encyclopedia), (Golnaz Narimani, Translator), Tehran: Qoqnoos Publishing. (in persian)
- Khademi, Hassan. (2009). "A Study of the Characteristics of the Social Phenomenon of Persian Rap Music and its Popularity and Generality in Iran with a Focus on Young People and Adolescents Aged 12 to 29 in Tehran," Quarterly Journal of the Iranian Association for Cultural Studies and Communications, No. 16, pp. 25-56. (in persian)
- Kootari, Masoud, and Molaei, Mohammad Mehdi. (2012). "Typology of Iranian-Persian Rap Music Discourses," Quarterly Journal of the Iranian Association for Cultural Studies and Communications, 8th year, No. 29, pp. 91-116. (in persian)
- -Lefever, Harry G. (1981). "Playing the Dozens": A Mechanism for Social Control, Phylon, Vol. 42, No. 1 , pp. 73-85
- Mirzaei, Khalil. (2016). Qualitative Research-Research, Researching, and Writing Research Papers, Volume 2, 1st edition, Tehran: Fouzan Publishing. (in persian)
- Ritzer, George. (2005). Sociological Theory in Contemporary Times, (Mohsen Salathi, Translator), 10th edition, Tehran: Scientific Publishing. (in persian)
- Ritzer, George. (2013). Foundations of Contemporary Sociological Theory and Its Classical Roots, (Shahnaz Mosami Parast, Translator), 2nd edition, Tehran: Talai Publishing. (in persian)
- Robertson, Ian. (2012). An Introduction to Society (with an emphasis on Functionalism, Conflict Theory, and Symbolic Interactionism), (Hosseyn Behrovan, Translator), Mashhad: Behnashr Publishing (Astan Quds Razavi Publishing). (in persian)
- Shoker, Roy. (2002). "My Generation; Audiences, Enthusiasts, Subcultures," (Moraad Farhadpour and Shahriar Vaqifi Pour, Translators), Arghanon, No. 20, pp. 1-32. (in persian)
- University Press
- Zokaee, Mohammad Saeed. (2011). Sociology of Youth in Iran, 4th edition, Tehran: Agah Publishing. (in persian)